

KOMERČĪLAS REGULĒJUMA PILNVEIDOŠANAS IESPĒJAS

OPTIONS FOR IMPROVEMENT OF LEGAL FRAMEWORK REGULATING COMMERCIAL PLEDGE

Lauris Rasnačs, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Civiltiesisko zinātņu katedras docents

Summary

Although the regulation and very existence of commercial pledge as one of the types of registered pledge in Latvia have certain benefits for legal transactions and economy in general, several issues may be identified in respect to the commercial pledge regulations in Latvia. These issues are mainly related to attempts to avoid detention rights, which other persons may have over the property, which sometimes actually and sometimes allegedly is pledged to the other person under the commercial pledge, as well as uncertainties related to the scope of the pledged property. Within this article, the author analyses these issues and proposes solutions to them mainly in the form of several amendments to the Latvian Commercial Pledge Law (*Komerčķīlas likums*).

Atslēgvārdi: komerčķīla, reģistrēta ķīla, nodrošinājums, tiesisks darījums, lietu kopība

Keywords: commercial pledge, registered pledge, collateral, legal transaction, aggregation of property

Ievads

Komerčķīlu mēdz dēvēt par kustamu lietu hipotēku tā iemesla dēļ, ka tā neparedz ieķīlātās lietas nodošanu ķīlasņēmēja valdījumā.¹ Tas ļauj komerčķīlasdevējam turpināt izmantot ieķīlāto lietu savai saimnieciskajai darbībai, tajā pašā laikā izmantojot šo lietu par saistību izpildes nodrošinājumu,² piemēram, saņemot kredītu. Šī komerčķīlas iezīme ir būtiska priekšrocība,³ salīdzinot, piemēram, ar rokas ķīlu, kuras gadījumā atbilstoši Civillikuma 1340. pantam⁴ ķīlasdevējs nodod ieķīlāto kustamo lietu ķīlasņēmēja valdījumā. Tādējādi komerčķīlu var uzskatīt par komercdarbībā būtisku tiesisku instrumentu. To apstiprina arī ekonomiska rakstura pētījumi, kuros tiek

¹ Rozenfelds J. Lietu tiesības. 3. labotais un papildinātais izdevums. Rīga: Zvaigzne ABC, 2004, 184. lpp.

² Rozenfelds J. Legal Framework of Commercial Pledge in Latvia. Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika. Latvijas Universitātes 72. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 23. lpp.

³ Turpat, 13. lpp.

⁴ Latvijas Republikas Civillikums: LV likums. Pieņemts 28.01.1937.

norādīts uz fiksēto aktīvu un nodarbinātības pieaugumu vairākās valstīs, ieskaitot Latviju, pēc komerčķīlu un citu līdzīgu instrumentu tiesiskā regulējuma reformas.⁵

Papildus ieķīlātās lietas nenodošanai ķīlas ņēmēja valdījumā komerčķīlas līdzība ar hipotēku ir konstatējama arī apstākļi, ka atbilstoši Komerčķīlas likuma 9. panta otrajai daļai,⁶ lai komerčķīla iegūtu spēku pret trešajām personām, tā ir jāreģistrē komerčķīlu reģistrā.

Rakstot par komerčķīlas regulējumu, profesors Jānis Rozenfelds pieminēja arī Baltijas Civillikumā paredzēto ģenerālhipotēku (*hypotheca legalis generalis* – lat.) un speciālhipotēku (*hypotheca legalis specialis* – lat.), kuru sakarā bija konstatējamas tādas problēmas kā visai liela tiesiskā neskaidrība par ieķīlājuma esamību, kas ģenerālhipotēkas gadījumā pastāvēja pat parādniekam, kā arī visai liela paļaušanās uz parādnieka godaprātu, respektīvi, ka parādnieks nenoklusēs speciālhipotēkas esamību.⁷

Jāteic, ka, par spīti reģistrācijai komerčķīlas reģistrā, komerčķīla vismaz atbilstoši Latvijā esošajam regulējumam ir neviļus “mantojusi” daļu šo ģenerālhipotēkas un speciālhipotēkas problēmu situācijās, kurās ir runa par komerčķīlas ietekmi uz tiesiskajām attiecībām ar trešajām personām. Turpmāk šajā darbā autors aplūkos šīs problēmas, kā arī piedāvās to risinājumus.

1. Komerčķīlas ietekme uz citu personu īstenotu aizturējuma tiesību

Komerčķīlas likuma 40. pants paredz komerčķīlas prioritāti pār aizturējuma tiesību, ko īsteno citas personas un kas šīm personām ir uz komerčķīlas priekšmetā ietilpstošajām lietām saskaņā ar Civillikuma 1734., 1735., 1736., 1737., 1738., 1739. un 1740. pantu. Minētā Komerčķīlas likuma norma noteic, ka trešās personas nevar izlietot šādu aizturējuma tiesību pret komerčķīlas ņēmēju un aizturētā manta nekavējoties jāizdod komerčķīlas ņēmējam, tiklīdz izdarīts ieraksts par pieteikuma par komerčķīlas tiesību izlietošanu pievienošanu komerčķīlas reģistrācijas lietai. Kā autors ir novērojis praksē, komerčķīlas devēji šo noteikumu mēdz izmantot arī negodprātīgi jeb, kā starpkaru periodā mēdza teikt, “nelietīgiem veikaliem”, lai apietu agrāk izlietotas aizturējuma tiesības. Turklāt no minētās Komerčķīlas likuma normas netop skaidrs, vai tajos gadījumos, ja runa ir par Komerčķīlas likuma 399. pantā⁸ vai arī Jūras kodeksa⁹ 131. pantā un 212. panta otrajā daļā paredzēto aizturējuma tiesību izlietošanu, sekas ir tādas pašas kā citu aizturējuma tiesību izlietošanas gadījumā vai tomēr citādākas.

Komerčķīlas likuma 40. pantā ir skaidri noteikts, ka tiesiskās sekas saistībā ar aizturējuma tiesību – aizliegums izmantot šo tiesību vai arī aizturētās lietas izdošanas pienākums – iestājas, tiklīdz izdarīts ieraksts par pieteikuma par komerčķīlas tiesību izlietošanu pievienošanu komerčķīlas reģistrācijas lietai. Tomēr šī norma neregulē to, kāda nozīme piešķirama apstāklim, kurā brīdī ir izlietota aizturējuma tiesība un kurā brīdī ir reģistrēta ar šo aizturējuma tiesību potenciāli konkurējoša komerčķīla. Šāda

⁵ Campello M., Larrain M. Enlarging the Contracting Space: Collateral Menus, Access to Credit, and Economic Activity. *The Review of Financial Studies*, February 2016, Vol. 29, Issue 2, p. 352.

⁶ Komerčķīlas likums: LV likums. Pieņemts 21.10.1998.

⁷ Rozenfelds J. 2004., 184. lpp.

⁸ Komerčķīlas likums: LV likums. Pieņemts 13.04.2000.

⁹ Jūras kodekss: LV likums. Pieņemts 29.05.2003.

tiesiskā neskaidriība būtiski apdraud intereses personām, kuras labticīgi izlieto aizturējuma tiesību apstākļos, ka vismaz aizturējuma tiesības izlietošanas brīdī komerčķīlu reģistrā nav ieraksta, no kura varētu secināt, ka aizturētā lieta ir ieķīlāta. Risinot šo neskaidriību, autors piedāvā ievērot Komerčķīlas likuma 9. panta otrajā daļā noteikto vispārīgo principu, ka komerčķīla rada tiesiskas sekas trešajām personām tikai ar to brīdi, kad komerčķīla ierakstīta komerčķīlu reģistrā. Tādējādi autors piedāvā risināt minēto neskaidriību, Komerčķīlas likuma 40. pantā precizējot, ka aizturējuma tiesību ir aizliegts izlietot un aizturētā lieta ir jāizdod komerčķīlasņēmējam tad, ja attiecīgā komerčķīla ir reģistrēta komerčķīlu reģistrā pirms aizturējuma tiesības izlietošanas. Protams, izņēmums būtu pieļaujams un arī noteicams Komerčķīlas likumā, ka, ja trešā persona nav labticīga, t. i., tā ir zinājusi par ķīlu jau pirms ķīlas ierakstīšanas komerčķīlu reģistrā,¹⁰ šai trešajai personai ir aizliegts izlietot aizturējuma tiesību un aizturētā lieta ir jāizdod komerčķīlasņēmējam no brīža, kad trešā persona zināja par attiecīgās lietas ieķīlājumu.

Pārejot pie jautājuma, kādēļ Komerčķīlas likuma 40. pantā nav norādes par Komerčķīlikuma 399. pantā, kā arī Jūras kodeksa 131. pantā un 212. panta otrajā daļā paredzēto aizturējuma tiesību, jāpiemin, ka Komerčķīlas likuma 40. pantā ietvertās norādes par Civillikumā paredzētajiem aizturējuma tiesības izlietošanas gadījumiem nav mainītas kopš Komerčķīlas likuma pieņemšanas 1998. gada 21. oktobrī. Norma ir grozīta vienreiz – 2014. gada 14. jūnijā,¹¹ tomēr minēto uzskaitījumu veiktie grozījumi nav skāruši. Kā liecina 2014. gada 14. jūnija grozījumu anotācija,¹² uzskaitījuma papildināšana ar Komerčķīlikuma 399. pantu un Jūras kodeksa 131. pantu un 212. panta otro daļu nav apsvērta. Šādi apstākļi vedina domāt, ka nedz 2003. gada 1. augustā, stājoties spēkā Jūras kodeksam, nedz 2010. gada 1. janvārī, stājoties spēkā Komerčķīlikuma D daļai “Komerčdarījumi” ar tajā ietverto 399. pantu, likumdevējs nav aizdomājies, ka arī šajā pantā paredzēto aizturējuma tiesību izlietošana var būt pretrunā ar komerčķīlas izlietošanu. Tomēr tas nemaina apstākli, ka no tiesiskās noteiktības viedokļa Komerčķīlas likuma 40. pantā būtu ieteicams precizēt, kāda ir komerčķīlas izlietošanas ietekme uz Komerčķīlikuma 399. pantā un Jūras kodeksa 131. pantā un 212. panta otrajā daļā paredzētajām aizturējuma tiesībām.

2. Lietu kopības nākamās sastāvdaļas kā komerčķīlas priekšmets

No vienas puses, tiesiskās noteiktības trūkumu nevar pārmest Komerčķīlas likuma 3. panta trešajai daļai, kas noteic: *komerčķīla, kuras priekšmets ir lietu kopība, aptver gan šīs kopības jau esošās, gan arī nākamās sastāvdaļas, ja vien nav skaidri redzams, ka komerčķīlas devēja nodoms bijis ieķīlāt vienīgi šīs lietu kopības sastāvu, kāds tas bijis ķīlas tiesības nodibināšanas laikā.* Tomēr, no otras puses, jautājums par ieķīlātā lietu kopībā ietilpstošu nākotnes sastāvdaļu atsavināšanu ir bijis arī Senāta skatītas lietas¹³ viens no problēmjautājumiem, tādējādi vedinot uz pārdomām par iespējamu tiesību normu precizēšanu. Šajā sakarā izvērtēšanas vērti varētu būt divi precizējumi.

¹⁰ Zelechowski L. Securitization of patents and trade marks: the Polish perspective in comparative perspective. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, August 2009, Vol. 4, Issue 8, p. 533.

¹¹ Grozījumi Komerčķīlas likumā: LV likums. Pieņemts 12.06.2014.

¹² <https://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/69CE22BD35EB478FC2257B87002D6B97?OpenDocument#b> [aplūkots 11.03.2023.].

¹³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 15.11.2017. spriedums lietā Nr. SKC – 316/2017.

Pirmkārt, ir lietderīgi uzsvērt, ka Senāta skatītajā lietā, kurā 2017. gada 15. novembrī tika pieņemts spriedums lietā SKC – 316/2017, bija runa par ieķīlātajā lietu kopībā ietilpstošām prasījuma tiesībām par apdrošināšanas atlīdzības izmaksu. Igaunijas Komerčķīlas likuma 9. panta pirmajā daļā¹⁴ šajā ziņā ir *expressis verbis* noteikts, ka prasījuma tiesības par apdrošināšanas atlīdzības izmaksu, ja ir apdrošināta ar komerčķīlu ieķīlāta lieta, ietilpst komerčķīlas priekšmetā. Tiesiskās noteiktības apsvērumu dēļ būtu ieteicams apsvērt šādas normas iekļaušanu arī Latvijas Komerčķīlas likumā.

Otrkārt, ievēribu pelna Komerčķīlas likuma 3. panta trešajā daļā noteiktais vispārējais princips, ka par ieķīlātām uzskatāmas arī ieķīlātās lietu kopības nākotnes sastāvdaļas, *ja vien nav skaidri redzams, ka komerčķīlas devēja nodoms bijis ieķīlāt vienīgi šīs lietu kopības sastāvu, kāds tas bijis ķīlas tiesības nodibināšanas laikā*. No šī noteikuma izriet divi aspekti. Pirmais – personai, kas vēlas nopirkt vai citādi iegūt īpašumā lietas no komerčķīlas devēja, kurš ir ieķīlājis lietu kopību, faktiski ir jāvadās no prezumpcijas, ka attiecīgās lietas ir ieķīlātas kā daļa no lietu kopības arī tad, ja komerčķīlas devējs šīs lietas ir ieguvis īpašumā pēc komerčķīlas reģistrācijas, ja vien attiecīgā lieta nav komerčķīlas devēja parasti ražojamā vai pārdodamā lieta parastos apmēros¹⁵ vai arī *ja nav skaidri redzams, ka komerčķīlas devēja nodoms bijis ieķīlāt vienīgi to lietu kopības sastāvu, kāds tas bijis ķīlas tiesības nodibināšanas laikā*, kas faktiskā situācijā būtu “skaidri redzams” vien retos gadījumos, uz ko ir norādījis arī profesors Jānis Rozenfelds.¹⁶ Diezin vai varētu apgalvot, ka šāda prezumpcija būtu pretrunā citām Komerčķīlas likuma normām, it sevišķi Komerčķīlas likuma 34. panta otrajai daļai. Tomēr vienlaikus secināms, ka šī prezumpcija rada trešajām personām paaugstinātu rūpības pienākumu, slēdzot darījumus ar komerčķīlas devēju, un attiecīgi var potenciāli samazināt civiltiesisko apgrozību. Šāds paaugstināts rūpības pienākums noteiktos gadījumos var būt pretrunā prasībai, ka ieķīlātajai lietai (vai lietu kopībai) jābūt noteiktai iespējami skaidri.¹⁷

Otru aspektu var saistīt ar apsvērumu, ka diezin vai visos gadījumos tam, lai nodrošinātu, ka ieķīlātās lietas vērtība nav mazāka par ar ķīlu nodrošināto prasījumu, būtu nepieciešama arī ieķīlātās lietu kopības nākotnes sastāvdaļu ieķīlāšana. Iespējams, ka šo vērtību jau pietiekami nodrošina lietu kopības sastāvs komerčķīlas nodibināšanas laikā. Ja tā, tad ieķīlātās lietu kopības nākotnes sastāvdaļu prezumēta ietilpināšana komerčķīlas priekšmetā nesamērīgi ierobežo komerčķīlas devēja tiesības rīkoties ar šīm nākotnes sastāvdaļām, piemēram, tās ieķīlājot atsevišķi vai atsavinot.

Lai mazinātu minētos šķēršļus komerctiesiskajai apgrozībai un nesamērīgu komerčķīlas devēja tiesību ierobežojumu, autors piedāvā Komerčķīlas likuma 3. panta trešajā daļā noteikt, ja vien šajā likumā nav noteikts citādāk, ka lietu kopības iespējamās nākotnes sastāvdaļas ir ieķīlātas visas lietu kopības ietvaros, ja tas ir tieši norādīts komerčķīlas reģistrācijas pieteikumā.

¹⁴ Igaunijas Komerčķīlas likums. Tulkojums angļu valodā pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/527012015013/consolide> [aplūkots 11.03.2023.].

¹⁵ Sal. sk. Komerčķīlas likuma 34. panta otro daļu.

¹⁶ Rozenfelds J. Collateral in Public Register as a Security of Private Debt. Juridiskā zinātne / Law, 2019, No. 12, p. 138, <https://journal.lu.lv/jull/article/view/143/127> [aplūkots 11.03.2023.].

¹⁷ Josipović T. The Rail Protocol and Croatian Secured Transactions Law. Uniform Law Review, August 2007, Vol. 12, Issue 3, p. 496.

3. Prasības komercķīlas reģistrācijai

Kā norādīts tiesību doktrīnā, nodrošinātu darījumu gadījumā (arī komercķīlai kalpojot par nodrošinājumu) būtiska nozīme ir nodrošinājuma reģistrācijas formālo prasību perfekcijai.¹⁸ Atbilstoši Komerķīlas likuma 14. panta pirmās un otrās daļas noteikumiem komercķīlas reģistrācijas pieteikumu komercķīlas devējs paraksta privātā kārtā, nevēršoties pie zvērināta notāra. Šajā ziņā Latvijas Komerķīlas likuma prasības atšķiras no Igaunijas Komerķīlas likuma 16. panta pirmās daļas noteikumiem, kas paredz, ka komercķīlas reģistrācijas pieteikumu apliecina zvērināts notārs un arī pieteikuma reģistra iestādē iesniedz zvērināts notārs. Arī citos gadījumos Igaunijas Komerķīlas likums noteic notariālas formas prasības. Piemēram, lai mainītu reģistrēto komercķīlu secību, Igaunijas Komerķīlas likuma 23. panta pirmā daļa prasa iesniegt notariāli apliecinātu līgumu starp komercķīlas ņēmējiem ar vienošanos par attiecīgo komercķīlu secības maiņu. Ja šī secības maiņa skar arī citus komercķīlu ņēmējus, minētā Igaunijas Komerķīlas likuma norma prasa iesniegt notariāli apliecinātas piekrišanas no šiem citiem komercķīlas ņēmējiem. Salīdzinājumam – Latvijas Komerķīlas likuma 27. panta trešajā un ceturtajā daļā ir runa par privātā kārtā noslēgtu komercķīlas ņēmēju vienošanos par pirmtiesības maiņu, kā arī par privātā kārtā parakstītu citu komercķīlas ņēmēju piekrišanām.

Protams, notariāla apliecinājuma vai, precīzāk, notariāla akta formas prasības noteikšana komercķīlas reģistrācijas, izmaiņu un izlietošanas dokumentiem palielinātu komersantu izdevumus un, iespējams, tādā veidā mazinātu komercķīlas lietošanas iespējas. Šī iemesla dēļ šādas formas noteikšana prasa dziļāku izvērtējumu un, autora ieskatā, komersantu, Uzņēmuma reģistra, zvērinātu notāru un citu tieslietu lietpratēju diskusiju.

Tomēr nevar noliegt, ka notariāla akta formas noteikšana minētajiem dokumentiem uzlabotu darījumu drošību un mazinātu iespējas komercķīlas izmantot negodprātīgiem mērķiem, piemēram, citu personu prasījumu un tiesību apiešanai. Jāņem vērā, ka Notariāta likuma 87.³ panta pirmā daļa¹⁹ aizliedz zvērinātiem notāriem taisīt notariālus aktus, kuri aizliegti ar likumu vai kuru saturs ir acīmredzamā pretrunā ar likumiem, kas aizsargā pārvaldes kārtību, sabiedrības tikumību vai personas godu. Savukārt šī paša panta trešā daļa noteic: ja zvērinātam notāram rodas šaubas par darījuma atbilstību likumam, patērētāju tiesību aizsardzības noteikumiem vai dalībnieku patieso gribu, viņam šīs šaubas jāapspriež ar darījuma dalībniekiem. Šie noteikumi, kas zvērinātam notāram jāievēro, un darbības, kas jāveic, taisot notariālu aktu, varētu palīdzēt mazināt vēl vienu juridiskajā praksē dažkārt sastopamu negatīvu parādību, proti, neskaidrus noteikumus par to, kuras tieši lietas ir ieķīlātas ar attiecīgo komercķīlu. Šādi neskaidri noteikumi var radīt riskus ne vien komercķīlas devējam un ņēmējam, bet arī trešajām personām, kuras sev par pārsteigumu var atklāt, ka bez viņu piekrišanas ir ieķīlāta tām piederoša manta.²⁰

¹⁸ Dahan F., McCormack G. International Influences and the Polish Law on Secured Transactions: Harmonisation, Unification or What? *Uniform Law Review*, August 2002, Vol. 7, Issue 3, p. 728.

¹⁹ Notariāta likums: LV likums. Pieņemts 01.06.1993.

²⁰ Šādas situācijas tiesiskie aspekti ir vērtēti, piemēram, Latvijas Republikas Senāta Administratīvo lietu departamenta 28.02.2019. spriedumā lietā Nr. SKA-240/2019.

Kopsavilkums

1. Komerčķilas likuma 40. pantā būtu jāprecizē, ka aizturējuma tiesību ir aizliegts izlietot un aizturētā lieta ir jāizdod komerčķilas ņēmējam tad, ja attiecīgā komerčķila ir reģistrēta komerčķīlu reģistrā pirms aizturējuma tiesības izlietošanas.
2. Papildus tam Komerčķilas likuma 40. pantā būtu ieteicams precizēt, kāda ir komerčķilas izlietošanas ietekme uz Komerčķikuma 399. pantā un Jūras kodeksa 131. pantā un 212. panta otrajā daļā paredzētajām aizturējuma tiesībām.
3. Ieteicams apsvērt Komerčķilas likuma papildināšanu ar normu, kas līdzinātos Igaunijas Komerčķilas likuma 9. panta pirmajā daļai, kas *expressis verbis* noteic, ka prasījuma tiesības par apdrošināšanas atlīdzības izmaksu, ja ir apdrošināta ar komerčķīlu ieķilāta lieta, ietilpst komerčķilas priekšmetā.
4. Komerčķilas likuma 3. panta trešo daļu būtu ieteicams izteikt jaunā redakcijā, norādot, ja vien šajā likumā nav noteikts citādāk, ka lietu kopības iespējamās nākotnes sastāvdaļas ir ieķilātas visas lietu kopības ietvaros, ja tas ir tieši norādīts komerčķīlas reģistrācijas pieteikumā.
5. Lai nodrošinātu lielāku trešo personu tiesību aizsardzību un darījumu drošību, ierosināms uzsākt diskusiju par notariāla akta formas prasību noteikšanu komerčķīlu reģistrācijai, komerčķīlu izmaiņu reģistrācijai un komerčķīlas tiesību izlietošanas dokumentiem.